

УДК [930.253:94](477-25)"1941"

С. І. ВЛАСЕНКО*

**ЗНАХІДКА У ФОНДАХ ЦДАГО УКРАЇНИ:
ХРЕЩАТИК У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ**

Подано добірку фотодокументів із зображенням зруйнованого у вересні 1941 р. Хрещатика та його навколишніх вулиць в м. Києві, виявлених у фондах ЦДАГО України.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна; окупація; руйнація; Київ; Хрещатик; фотодокумент.

Про Велику Вітчизняну війну 1941–1945 рр. написано десятки тисяч наукових праць, які ґрунтуються на багатому джерельному матеріалі із фондів вітчизняних та зарубіжних архівів. Документи періоду війни, збережені в архівних установах, давно стали об'єктом дослідження істориків. Востаннє введення до наукового обігу величезних масивів документальних джерел цього періоду відбулося після проголошення незалежності України та розширення доступу дослідників до фондів партійних архівів.

Проте й до цього часу трапляються відкриття, які дозволяють поповнити джерельну базу історії України періоду 1941–1945 рр. Помітною знахідкою подібного штибу стали фотокартки із зображенням зруйнованого Хрещатика та прилеглих до нього вулиць у м. Києві, виявлені в одному із фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України)¹. Йдеться про фонд № 263 “Коллекція позасудових справ реабілітованих”.

Особливістю цього фонду є те, що він складається із кримінальних справ громадян, репресованих органами ДПУ-НКВС-КДБ протягом 1920 – 1950 рр. Серед тисяч справ відомих громадських, наукових, культурних діячів та пересічних громадян Української РСР зберігається багатотомна справа, серед фігурантів якої є Бондаренко Володимир Володимирович. У період нацистської окупації він проживав у м. Києві та певний час працював лаборантом у приватному фотоательє, що розміщувалося по вул. Леніна (в роки окупації – Фундуклеївська, офіційно називалася Театерштрассе (Театральна), нині – вул. Богдана Хмельницького). Із матеріалів кримінальної справи встановлено, що В. В. Бондаренко власним фотоапаратом восени 1941 р. здійснював

* *Власенко Світлана Іванівна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

зйомки Хрещатика та прилеглих до нього вулиць. Частина цих, а також інших наявних у справі фотокарток була використана в ході судового процесу над німецькими військовими злочинцями, який відбувався у Києві в січні 1946 р.²

Слід сказати, що вибухи та пожежі на центральній вулиці української столиці, окремі будівлі якої були заміновані радянськими військами, розпочалися 24 вересня 1941 р. – фактично щойно після вступу в місто німецьких військових частин. Спроби німців загасити пожежі не дали результатів, а тому вони, прагнучи зупинити поширення вогню, вдалися до підризу будинків на сусідніх із Хрещатиком вулицях.

За короткий термін у центрі міста було охоплено вибухами та пожежами 9 кварталів загальною площею 62,6 га. Загалом суцільні руїни і завали охоплювали 41,6 га³. Зруйнованими були фактично всі будівлі на вул. Хрещатик (парна сторона – від Думи до універмагу, непарна – від вул. 25-ліття Жовтня (нині – Інститутська) до Бессарабки); спустошеними були вул. 25-ліття Жовтня до вул. Маяковського (нині – Ольгинська), фактично вся вул. Маяковського, вул. Карла Маркса (на час окупації – Миколаївська, нині – архітектора Городецького), вся вул. Мерінгівська (нині – Марії Заньковецької), половина вул. Енгельса (на час окупації – Лютерштрассе, нині – Лютеранська) – до вул. С. Орджонікідзе (за німецької влади – Бісмаркштрассе, нині – Банкова), вул. Свердлова (нині – Прорізна) до вул. Леніна (нині – Б. Хмельницького)⁴.

Після визволення Києва радянськими військами 6 листопада 1943 р. із 324 будівель лише 56 (17 %) являли собою коробки зі стін і були придатні для відновлення. В районі Хрещатика було зруйновано 5 готелів, 5 театрів, цирк, почтамт, 5 навчальних закладів, 19 інших установ, 8 торговельних організацій, ломбард, магазини, житлові будинки й ін., загальною площею 4 млн. кв. метрів⁵.

Основним критерієм при відборі фотокарток для запропонованої добірки був підпис про їх авторство (“Фотографировано мною. Осень 1941 г. [підпис]”), оскільки у цьому і полягає унікальність даних фотодокументів, зроблених пересічним киянином фактично після руйнації Хрещатика та його навколишніх вулиць.

¹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22.

² ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 15, арк. 24; Київський процес: Документи та матеріали / Упор. Л. М. Абраменко. – К., 1995. – 208 с.

³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4742, арк. 67.

⁴ Малаков Д. Оті два роки... У Києві при німцях / Д. Малаков. – К., 2002. – 95 с.

⁵ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4742, арк. 67.

Вул. Хрещатик. Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22, арк. 73.

Вул. Хрещатик (на задньому плані собор
Софії Київської). Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193,
т. 22, арк. 99.

Вул. Хрещатик. Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1,
спр. 62193, т. 22, арк. 74.

Вул. Хрещатик. Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22, арк. 102.

Вул. Прорізна з Хрещатика. Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22, арк. 97.

Вул. Інститутська з видом на Хрещатик і собор Софії Київської. Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22, арк. 90.

Вул. ім. К. Маркса.
Осінь 1941 р.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 62193, т. 22, арк. 95.

Представлено фотодокументи с изображением разрушенного Хрещатика и близлежащих улиц в г. Киеве, обнаруженных в фондах ЦГАОО Украины.

Ключевые слова: Великая Отечественная война; оккупация; уничтожение; Киев; Хрещатик; фотодокумент.

There is given the photo collection of images of destructed in September 1941 Khreshchatyk and surrounding streets of Kyiv City found in the fonds of Central State Archives of Public Organizations of Ukraine in the article.

Keywords: The Great Patriotic War; occupation; destruction; Kyiv City; Khreshchatyk Street; photo document.